

„Издателска къща ЖАНЕТ 45“
е носител на националните награди:

„Хр. Г. Данов“ – за българска художествена литература (2002)

„Бронзов лъв“ – за цялостен принос в издаването
на съвременна българска литература (2002)

„К. Константинов“ – за принос в книгоиздаването за деца (2005)

и наградата на ЮНЕСКО – Първи световен конкурс
по дизайн на книгата, Франкфурт (2003)

© Станка Пенчева, автор, 2008

© Димитър Келбечев, художник, 2008

© Издателска къща Жанет 45, 2008

ISBN 978-954-491-417-2

*ЗАЩО СИ СЕ НАГЛАСИЛА, МОМИЧЕ,
с тая тъмна дреха,
с тая бяла коса?
Никак не ти приличат!
Намери си пак оная река, лятната,
сред камъши и сред тайни разлята,
съблечи си и дрехите, и тялото –
как го търпиш
провиснало, натежало?*

*Като водно конче прозрачна
влез в реката,
по реката –
към здрача,
към детето,
дето хвърля камъчета зелени
и по кръговете
се разбягват
вселени,
вселени...*

* * *

Не ми върви с тази книга.

Първите записки, влезли в нея, са правени преди петнайсет години. После написах нещо уж сложно, пък то излезе хем повърхностно, хем неумело. Вторият вариант внесе малко подобрения, но не промени цялото. И ето че сега, почти с отчаяние, сядам да я пиша за трети път: без опити за литературни „хватки“ и трикове, обикновен разказ за обикновените ми родители. Един добър приятел и опитен прозаик ме предупреди: „Дано не се умиляваш прекалено много, та написаното да излезе сантиментално. Родителите ти заслужават едно много достойно описание, но не бива животът им да бъде противопоставян на днешния, ще излезе консервативно-морализаторско.“

Както гледам, ще има и умиление, и сантименталности, и морализаторство. Човек на моята възраст е почти болезнено склонен да се умилява, да се обижда до лесни сълзи, да вижда миналото покрито с тънък варак. Това е разбираемо: когато пред себе си имаш и малко, и безрадостни години, миналото започва да ти се явява като все по-изчистена, все по-лъчезарна картина – пейзаж на времето, когато ти се е струвало, че непременно ще промениш този несъвършен свят, че твоите усилия и страст ще оставят в него някаква резка. Сякаш вместо мен го е казал Никос Казандзакис: „С приятеля ми Ангел се заклехме: ще се впрегнем като два вола, да изорем земята! Минаха годините, видяхме: впрегнахме се като волове и изорахме... въздуха.“

И аз имам зад гърба си своята въздушна оран. Преодолях страха, обърнах се да видя как браздата ми се разтваря и изчезва. Мъча се да свикна с горчивата мисъл, че и най-доброто, сторено от мен, с което съм се опитвала да придам смисъл на живота си, е било съвсем нерав-

ностойно на намеренията и стремежите ми. Днешният ми ден е изпълнен не с действие (Боже, колко късо беше някога денонощието!), а с лениво четене, равнодушно гледане на телевизия, почти едни и същи разговори с едни и същи хора. А утрото ми е още по-безрадостно и пусто. Понякога се питам: а защо всъщност се събуждам? Как да не се връщаш все по-често назад, като дотягаш на младите с разкази, които вълнуват само теб!

Срамежливо се надявам, че този мой обратен поглед не е само старешко бягство от тъгата на днешния ден. Може би той е опит да разбере нещо за себе си, надявам се – и за други от моето поколение. Нали единственият начин за оценка е сравнението! Току-виж след години някой друг се сравнява с мен и с моето време... Мисля си, оня вечен въпрос на човечеството – „Кои сме, откъде идваме, накъде отиваме?“ – си задава поне веднъж в живота и всеки отделен човек. Тази книга е опит да отговоря на моето „Откъде идвам“...

Другата причина, която ме кара да пиша, е чувството за вина. Към родителите ми, които не съм искала, а сигурно и не бих могла да разбера с егоизма на младостта; към моя собствен живот, който навярно би изглеждал далеч по-добре; колкото и патетично да звучи, вина и към хората, които съм предполагала, че ще четат написаното от мен – за всичко наивно, сгрешено, измамно усетено. Дано то се среща по-рядко в тези ми страници.

Най-голямото ми оправдание и повод за кураж е, че прочетох преди време у Лефкадио Хърн: „...можете да положите камъче пред Бога със същата набожност, с която бихте издигнали храм, ако бяхте достатъчно богат. Преподнасянето на камъче е толкова или почти толкова достойна постъпка, както издигането на храм.“

БАЦА МИ

В ОНАЯ, ВИСОКАТА НИВА
баща ми остана.
Опънала шия като добиче,
цял живот орах един бял лист.
Дето хвърлях думи –
израстваше често безмълвие.
Засявах любов – жънах смърт.
И змия разлюляваше тревата по синора.
И чупеше сечивото ми камъкът,
скрит в пръстта...
Все по-крива,
все по-плитка става браздата ми.
Крачи след мен
враната със железния клон.

В оная, високата нива чака баща ми.

От мама се боях, баща си обичах.

Като малка спях при тях в голямото легло – помня топлината, която той излъчваше и в която се сгушвах блажено, заспивайки. Бях третото му дете, подир две момчета. Сред книжата му намерих наскоро телеграмата: „Сливен, девети юли 1929 г. Роди се благополучно момиче, добре сме. Марийка.“ Баща ми дотърчал, въпреки усилната полска работа. Срећнала го първа съседката, буля Пановица: „Михалчо, роди ти се жетварка!“

Мисля, че имаше слабост към мен – най-малката, че и най-непослушната. Обичаше да ме сложи на коляното си, да ме подрусва и да ми пее единствената песничка, която знаеше, дълга като нишка на кълбо, с весело-безсмисления припев „тум таралеж, тум пепелеш...“. Когато съм се родила, бил е на четиридесет и пет години, тъй че го помня понапълнял, нисичък, но пъргав, със смъкнати дочени панталони – винаги с маслени петна, с бучици пръст в подвитите крачоли, със стара панамена шапка на главата и разгърдена риза (как се измъчваше, когато трябваше да сложи костюм и връзка!) Ръцете му бяха с къси пръсти, с неизмиваема чернилка край ноктите, ала така сръчни, че ми се е струвало – с тези ръце може и месечина да изкове. Стигаше му да види нещо, за да вземе парче желязо, да го затегне на менгемето и да не излезе от работилницата, докато не направи същия назъбен нож

за мама или нова машинна част вместо строшената. И тракторът, и сноповръзвачката, и вършачката имаха за него свой характер, своя душа – той се погаждаше с тях, лекуваше ги, а не ги ремонтиреше.

Един ден, метнала на лицето си тънка бяла забрадка (изобразявах булка), тичах около къщата ни на село. Не разбрах как се блъснах в каменното стълбище и то така, че ръбът на едно от стъпалата изби всичките ми предни зъби – те просто потънаха навътре. Аз пицях, обляна в кръв, мама кършеше ръце, само баща ми запази самообладание. Тури ме на коляното си и с нежно, но уверено движение издърпа навън почти откъртените зъбки. Няколко дни пих само мляко, после забравих какво ми се беше случило.

Имаше нещо особено в ръцете му: те разбираха и обичаха това, до което се докосваха, живо или мъртво. Понякога усещам нещо подобно и в моите, възгуби за жена ръце – една приятна увереност, когато държа, осезавам, усещам тежестта на нещо материално. Струва ми се, че не от мозъка, а направо от пръстите ми идва идеята как да натъкмя това нещо, да проникна в механизма му и отстраня повреда, ако е уред, да го подреда по най-подходящия начин – все едно дали е цвете във ваза или камъче в калдъръм.

Баща ми знаеше не само каква пръст и каква влага има всяка негова нива, но и по какво се различава горният ѝ край от долния; знаеше какъв нрав има всеки кон или вол и че животното се управлява не с бой, а с глас – строг или ласкав. Виждала съм как селянин прави на трески дебела тояга, удрийки кокалестото си, измъчено добиче – баща си не видях да бие нито кон, нито куче. Пчелите никога не го жилеха – казваше, че го познават. Обичах да ходя с него за риба: той захапваше края на мрежата и със сръчен въртелив замах я мятеше в реката. Втурвах се да видя какво се е хванало и пицях от възторг, когато сред опулентите

жаби и клечорляка зърнех да подскача сребрист шаран. Преди да го пусне в кофата с вода, която носех аз, баща ми го задържах във въздуха с две ръце и казваше любовно: „Ох, на дяда!“ Все се боях, че ще му дожалее и ще метне рибата обратно в реката.

Веднъж той донесе ранен в крилото щъркел. Уплашената и измъчена птица се завря в ъгъла на обора и посягаше заплашително с клюн към всеки, който я приближеше. На единия ѝ крак ясно се виждаше метален пръстен. Баща ми взе да говори на щърка, приближавайки го бавно, остави му съд с вода, седна на пода до него. Птицата щракна вяло с клюн, но не го удари, когато той посегна към раненото крило. Не помня какво точно стана с щъркела, зная, че тати свали пръстена – на него имаше номер и адрес – и изпрати писмо, мисля, до Швеция или Норвегия. Отговори му учен-орнитолог, изучаващ миграционните пътища на птиците, благодари му за информацията. А ние все се шегувахме, че баща ми е приспал щъркела, както ние приспивахме пилетата – с глава под крилото...

Най обичах да бъда до баща си, когато ашладисваше дръвчета. Мъчех се да запомня движенията му, тяхната последователност, за да мога да ги повтора някога. Не бях мислила още какво ще уча, какъв ще бъде някога животът ми, но си знаех, без да го мисля, че ще съм винаги тук – при нивите, конете, овошките... И сега виждам онова хирургически точно движение, с което баща ми цепваше кората на дървото, мушваше косо отрязаното калемче, намазваше ги с нещо като мехлем, после ги обвиваше в платнена ивица, като с бинт. Пипаше нежно и сръчно, без суетене, с оная привидна бавност, с която работят всички майстори.

В живота му щастливо се бяха слели дългът и любовта към работата му. Другите му братя бяха получили

добро образование, той – след някакво заболяване – си бе останал със седемте класа на прогимназията. Останалото – знания, култура, езици – бе добавил сам. Получаваше френски и английски списания; в един стар сандък, сред купищата вестници и списания по земеделие, пчеларство, птицевъдство, финанси и какво ли не, намерих и теченията на четири списания за „духовна култура“, както се е казвало тогава. Сред далечните ми спомени е останал един, който ми е особено скъп: зимна вечер у дома, на село; мръкнало се е рано, газената лампа е запалена, вечеряли сме, но е рано за сън. Аз играя на пода, мама шие – или бродира някое от своите пъстри ковчорчета, или слага нови ходила на скъсаните ни чорапи; баща ми чете на глас, аз слушам разсеяно и ту разбирам нещичко, ту сънливо долавям само гласа му, успокояващ и внушаващ сигурност... А когато е бил сам и в комина е пищял бездомно оня почти постоянен източен вятър, който духа и до днес в равнината, единствените му другари са били книгите и дневникът.

Работата е била за него преди всичко дълг: най-напред да помага на баща си, после да изгради с братята си едно модерно стопанство, сетне да осигури прехраната на семейството си, образованието на децата... Не съм го чула да се оплаква, не съм прочела в дневниците му едно изречение, изразяващо умора, съжаление, съмнение, че животът му би могъл да премине другоаче. Мисля, че е бил щастлив човек: обичал една жена, земята си, работата си. Дори ми се струва, че парите като краен резултат не са били за него цел, а средство – да купи нови машини, породисти животни, да разкраси стопанството. Бе засадил с ръцете си цяла салкъмова горичка (в горещата ветровита равнина най-вирееше акацията) – когато тя цъфтеше, ароматът ѝ привличаше пчелите от цялата околност. Отнякъде донесе две фиданки от сибирска акация, засади ги пред

входа. След време те станаха невероятно големи и красиви дървета, извисили клони над къщата. Не съм виждал другаде такива. По онова време, навярно защото нямаха вода за поливане, селяните не отглеждаха никакъв зеленчук в просторните си дворове – цялото село идваше на нашата градина. Тя беше не само огромна, но и красива, като на картинка: край вадите цъфтяха едри ружи, бял и черен босилек, камшиче, богородичка.

След дълги проучвания, баща ми купи от една чикагска фирма вятърен двигател – еърмотор. За времето си – 1939-та година – това бе истинско чудо. Стройната сребриста кула бляскаше сред равнината, кормилната опашка насочваше перките точно срещу вятъра, помпата изхвърляше дебела струя ледена вода. Тя пълнеше коритата за поене на добитъка, стигаше по водопровод до къщата, а излишната се стичаше в двата водоема с иззидани стени. След време баща ми засади по края им някакви растения с мечовидни листа и жълти перуникови цветове, във водоемите пусна наловени от реката дребни рибки и скоро над вечерната вода заподскачаха едри шарани. Чувала съм от мама, че търсел да купи яйца от лебеди – искал, когато двамата остарееят, да седат на пейката край езерцата и да хвърлят хляб на риби и лебеди...

Беше открит и пряк, казваше без много заобикалки точно това, което мисли – навярно общуването му с природата го бе направило безхитростен, отворен като на длан. Написах „длан“ и изведнъж видях нещо обикновено, но пълно със значимост и почти сакрална тържественост: обикаляме с тати пешком нивите, някъде те са високи почти колкото мен, ръцете ми са пълни с метличина и с едно друго растение, увивно, с розови цветчета, които миришеха сладко и свежо – на лимон, на маточина... (Оттогава все ми се струва, че бледорозовият цвят излъчва нежен аромат.) Баща ми спира, откъсва житен клас, стрива

го между дланите си, издухва осилите и ми поднася все тъй мълчаливо едрите, сякаш отлети, зърна. Обирам ги с меки като на младо конче устни, той стрива клас и за себе си, двамата дъвчем със сериозни лица, сякаш сме взели нафора. После кимваме – да, готово е за жетва. Да го пази Бог, докато влезе в хамбара...

Другите майки заплашваха децата си, когато не слушаха, че ще ги обадят на бащите им. Моята майка си ме наказваше сама, а на мен и през ум не ми минаваше, че дребните ми пакости могат да стигнат до такава висока инстанция като баща ми. Не можех и да си го представя ядосан, страшен, наказващ. Да, веднъж го видях бесен, морав от гняв, сякаш го бяха сменили с друг човек. Един селянин бе взел в заем голяма сума пари. Настоял да остави като залог златна парà – тъй му била заръчала жена му, не можел да я върне. Това явно не допадна на баща ми, той се съгласи накрая с видима неохота. Мина време, човекът донесе парите, баща ми пък му върна златната монета. Селянинът се спря отвън на стълбището, заобръща я и рече колебливо: „Ами то тая ли беше, не беше ли...“. Видях как баща ми, който вървеше след него, почервенява, отваря уста, заеква: „Да не искаш да кажеш... Друга, а?“ – и за пръв път го видях да блъсне човек, но така, че едва не го събори по каменното стълбище. „Да си вървиш! И да не си стъпил вече тук!“. Бяха го обвинили в измама, в нечестност – и той навярно можеше човек да убие за това!

Всеки ден при баща ми идваха разни хора от селото, от близкия град – Господ знае откъде и за какво. Идваха да се съветват за децата си или да го помолят да поговори със старите, но най-често – да искат в заем семе, сечива, добитък, пари. Пръстите му бяха широки, мама все го гълчеше за това, дори подозирам, че единственото, което е скривал несръчно от нея са били многобройните заеми,

често невръщани. Той просто не можеше никому да откаже, за каквото и да му се примолят. Щом има, значи е длъжен да даде. Не стъпваше в църква, но живееше според простото правило: всеки ден да направиш по едно малко добро, скарани да помириш или на жадния чаша вода да дадеш.

И днес, половин век след смъртта му, познати и непознати хора ми разказват разни истории за неговата безотказна щедрост – дори ми е неловко да ги слушам, струват ми се преувеличени и разкрасени, превърнати в легенди. Един млад учител във Воденичане се престрашил да му поиска голям заем: имал многобройно семейство в Ямбол, наблизко се продавала подходяща къща, но с една даскалска заплата как да събере парите? Баща ми казал: „Хайде да отидем да я видим, четири очи похубаво гледат!“ Харесали къщата, броил му парите – без свидетели, без разписка, на същите четири очи. Човекът ги изплащал седем-осем години, отделял по малко от всяка заплата. До смъртта си той обичаше да ми разказва за тати, като винаги завършваше: „Той беше изключително морален човек.“

Наскоро ми помогна много един адвокат, родом от нашето село. Помощта беше в буквалния смисъл на думата неоченима, не се вместише в никакви адвокатски тарифи. Когато смутено го попитах какво му дължа, той се позасмя: „Нищо. Върнах на теб един дълг на моя баща към твоя.“ Историята е обикновена, само селянин може да разбере стойността на бащиния ми жест. В семейството се случила голяма беда: едната крава умряла от лоша болест. Не щеш ли, дни след това другата стъпила в земна пукнатина и си счупила крака. Заклали я. Децата се радвали, че всеки ден на софрата има месо, а майка им плачела на умряло: приближавала оран, те двамата с мъжа си ли да се впрегнат? Мъжът изтичал до „бай Михал“ – и се върнал, теглейки за поводите два едри вола. Работил с

СЪДЪРЖАНИЕ

БАЩА МИ	9
ИЗ МОЯ СЕЛСКИ БЕЛЕЖНИК	53
МАЙКА МИ	107
СТРУЖКИ	243

Станка Пенчева
ДЪРВОТО НА ЖИВОТА
спомени

Българска
Второ преработено издание

Художник: *Димитър Келбечев*
Коректор: *София Несторова*

Формат 60/90/16
Печатни коли 16.5

Предпечатна подготовка:
„Студио Стандарт“ ЕООД – Пловдив, тел. 032/60 90 50

Печат: Полиграфически комплекс „Жанет 45“ – Пловдив
бул. „Ал. Стамболийски“ № 9, тел. 032/60 90 90

„Издателска къща Жанет 45“ ООД – Пловдив
бул. „Ал. Стамболийски“ № 9, тел./факс: 032/60 90 60
www.janet45.com

ISBN 978-954-491-417-2